

10. Почему это произошло? Важное сообщение общественности из официальных кругов // Русское слово. – 1942. – № 74. – 23 сент. – С. 2 ; Чому се так случилось? Важное повідомлення населення из официальных кругов // Недѣля. – 1942. – № 38. – 27 сент. – С. 1.
11. Пушкаш А. Цивилизация или варварство: Закарпатье 1918–1945 / Андрей Пушкаш ; Ин-т славяноведения РАН. – М. : Европа, 2006. – 546 с.
12. Регентский комиссарь Николай Козма о подкарпат. проблемах // Русское слово. – 1941. – № 28. – 7 мая. – С. 2.
13. Славик Ю. Створення та функціонування в Угорщині концентраційних таборів Крива та Ворюлопош (березень–липень 1939 р.) / Ю. Славик // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. : Історія. – 2013. – Вип. 2 (31). – С. 24–31.
14. Український чин Закарпаття: архівні матеріали, документи, матеріали, дослідження, спомини / упоряд. В. Худанич, В. Маркусъ. – Ужгород : Мистецька лінія, 2004. – 240 с.
15. Худанич В. Змагання за українську національну ідею на Закарпатті в 1939–1944 рр. / В. Худанич // Возз'єднання Закарпаття з Україною : матеріали Наук. конф., присвяч. 60-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною. – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2006. – С. 89–97.

Славик Юрий. Репрессии венгерских властей против украинского националистического движения на Закарпатье (1939–1944). В статье рассмотрена деятельность украинского подпольного движения на Закарпатье в период венгерской оккупации. Тотальные репрессии в отношении украинского политического движения на Закарпатье после оккупации Карпатской Украины привели к фактическому его исчезновению с политической карты региона. Инициативу по формированию новой подпольной политической организации в период венгерского господства взяла на себя ОУН, идеологическая платформа которой нашла сторонников в среде закарпатской молодежи. В частности, в рамках статьи исследованы внутривнутриполитические предпосылки для развития данного движения, масштабы и основные направления его деятельности в регионе. Отдельно освещены репрессии венгерских силовых структур против украинского подполья, а также проанализировано отношение венгерских политических кругов на существование данного движения в регионе.

Ключевые слова: Венгрия, репрессии, Закарпатье, ОУН, Ковнеровский процесс.

Slavik Yuriy. Hungarian Repression Against Ukrainian Nationalist Movement in Transcarpathia (1939–1944). The activity of Ukrainian underground movement in Transcarpathia during the Hungarian occupation is researched in this article. Total repression against Ukrainian political movement in Transcarpathia after the occupation of Carpatho-Ukraine led to its disappearance from the political map of region. A new underground political organization during the Hungarian power was organized by OUN, which ideological platform has found supporters among the transcarpathian youth. In particular, political preconditions for the development of this movement, the scope and main directions of its activity in the region are investigated in this article. Separately repression of the Hungarian law enforcement agencies against the Ukrainian underground are covered; relations of the Hungarian political circles on the existence of the movement in the region was analyzed.

Key words: Hungary, repression, Transcarpathia, OUN, Kovnerovsky process.

Стаття надійшла до редколегії
29.05.2014 р.

УДК 796 (477-13-074) «1941/1944»

Сергій Вишневецький

Сільськогосподарські відносини в Миколаївській генеральній окрузі в роки німецько-румунської окупації Південної України (1941–1944 рр.)

Стаття присвячена аналізу становлення і розвитку сільськогосподарських відносин у Генеральній окрузі Миколаїв, у роки німецької окупації Південної України (1941–1944 рр.). Схарактеризовано заходи окупаційної влади здійснені в цьому напрямі. Приділено також увагу навчальним закладам сільськогосподарського спрямування, які функціонували в роки окупації. Оцінено стан сільського господарства Миколаївської генеральної округи.

Ключові слова: Генеральна округа, господарство, окупація, урожай, громадське господарство, колгосп.

© Вишневецький С., 2014

Постановка наукової проблеми та її значення. Трепетним ставленням до землі з давніх-давен відзначається українське селянство. Історик і соціолог В'ячеслав Липинський стверджував: «любов до землі є основною динамічною силою як української, так і всіх осілих націй». Він називав це майже містичне ставлення селян до землі однією з характерних рис українського світогляду. Українці ніколи не завойовували чужих територій, усю енергію вкладали в плекання своєї рідної землі.

Перша половина ХХ ст. відзначається трагічними подіями в житті українського народу, і чи не найстрашнішими в цьому контексті були колективізація українського селянства та її наслідки для всієї нації.

Розуміючи значущість і ціну землі для українського народу, це питання не втратило своєї актуальності й у роки Другої світової війни, а саме під час окупації Півдня України німецькими військами.

Українські дослідники-науковці мають неупереджено досліджувати сторінки вітчизняної історії, які раніше через недоступність матеріалу були не вивчені. До таких тем належать сільськогосподарські відносини в Миколаївській генеральній окрузі в роки німецької окупації Південної України. Саме тому особливого значення набуває вивчення і критичний підхід до архівних документів, які висвітлюють ці події, а також окупаційних газет, що виходили в генеральній окрузі Миколаїв, зокрема в місті та області.

Аналіз досліджень цієї проблеми. До вивчення та висвітлення особливостей аграрної політики в роки окупації території України німецькими військами в роки Другої світової війни зверталися вітчизняні й зарубіжні історики-науковці Н. Глушенок, Я. Лозовецька, В. Ревегук, М. Коваль, В. Гайдабура, В. Ленська, В. Нестеренкота ін.

Мета й завдання статті – висвітлити і критично обґрунтувати матеріал про становлення та розвиток сільськогосподарських відносин і земельного законодавства в Миколаївській генеральній окрузі в роки німецько-румунської окупації Південної України.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Важливість сільського господарства Південної України й залежність німецької окупаційної влади від продуктів харчування поставили аграрне питання на одне з перших місць.

Відразу після захоплення Миколаєва німецькі окупанти в першому номері місцевої газети «Український голос» від 22 вересня 1941 р. опублікували Маніфест німецького військового командування. У цьому маніфесті влада вперше заявила про свій намір ліквідувати колективну систему в сільському господарстві. Передбачали заміну колгоспів на громадські господарства, а радгоспи – на народні господарства. На чолі цих установ німецька влада призначала нових керівників, узгодивши їх кандидатури із селянами. МТС також переходив під контроль окупаційної влади. Присадибну ділянку та домівку селянина оголошено власністю селян, вони в майбутньому мали звільнитися від податків. Також окупаційна влада обіцяла в разі збору врожаю і сумлінного ставлення селян до своїх обов'язків збільшити удвічі приватне господарство й дати дозвіл на утримання більшої кількості худоби. Передбачалося встановлення сталих і високих цін за сільськогосподарські продукти. Суворе покарання чекало на тих селян, які самовільно будуть привласнювати землю [5, с. 1].

Однак такий настрій окупаційної влади стосовно селян тривав недовго, уже 30 вересня 1941 р. їх було повідомлено, що обіцяне наділення землею тимчасово відкладається, оскільки селяни не мають достатньо знарядь, а це унеможливить, своєю чергою, повноцінне ведення сільського господарства [13, с. 3].

Наприкінці жовтня 1941 р. в обласній земельній управі відбулася нарада старших агрономів, завідувачів районних земельних управ Миколаївської області, на якій розглянуто хід посіву озимої пшениці та підготовку ґрунту до весняного посіву, збирання пізніх технічних культур і зберігання високоякісного сортовогопосівного матеріалу. Під час наради присутні розглянули статистичні дані деяких районів області. Так, у Білозерському районі на 10 жовтня посіяно 16 500 га озимини, в Олександрівському – 14 510 га, у Миколаївському – 11 860 га [8, с. 3].

У Миколаєві створено на початку осені 1941 р. міське садівництво, головне приміщення якого розташовувалося по вул. Католицькій, 1. Серед головних завдань організації було, зокрема, вирощення та реалізація населенню квітів, зокрема хризантем, а також фруктових та декоративних дерев [9, с. 4].

У січні 1942 р. для вдосконалення землекористування в генеральній окрузі при Миколаївській облземуправі було відкрито геодезичну контору. Головні обов'язки цієї установи: відвід земельних ділянок у постійне й тимчасове використання, організація території земель сільськогосподарського

призначення, реєстрація втрачених планів на землі громадських і народних господарств через зйомки з натури, планування селищ, топографічна зйомка та ін. Геодезична контора працювала за адресою: вул. Декабристів, 16, з 8-ї до 16-ї год [1, с. 4].

На початку весни 1942 р. окупаційна влада анонсувала початок нового земельного ладу в Україні, зокрема в тих областях, де влада встигла перейти до рук цивільної адміністрації. На цих територіях оголошували про ліквідацію колективізації і введення т. зв. «Примірного статуту сільськогосподарської артілі». Ці заходи передбачали перетворення колгоспів на громадські господарства, з яких у майбутньому повинна розвинутися форма одноосібного господарства у вигляді хліборобських спілок та одноосібних дворів. Хліборобська спілка включатиме всю громадську землю, яка повинна бути розподілена між її членами для одноосібного ведення господарства. Крім цього, виводилося поняття присадибної ділянки, яку окупаційна влада визнавала як приватну власність і теж планувала звільнити від податків, а також зняти обмеження з розведення худоби [7, с. 1].

У травні 1942-го на основі розпорядження окупаційної влади від 28 лютого 1942 р. запроваджувався податок на прибуток спільних господарств і сільськогосподарських спілок, який становив 6 % бруutto, а саме податок накладався на чисту виручку господарств, без уваги на витрати, які зазнавало господарство під час своєї діяльності [11, с. 2].

Незабаром серед сільськогосподарських підприємств було відновлено статистику. Із червня 1942 р. статистику, яку використовували в Німеччині, у сільському господарстві почала здійснювати і в Миколаївській генеральній окрузі. Ця статистика охоплювала три групи: адміністративну, продукцію, реєстраційну [2, с. 4].

У серпні 1942 р. в м. Кіровограді, який ухорив до складу Миколаївської генеральної округи, було проведено I з'їзд тваринників Рейхкомісаріату України, на якому наведено статистичні дані, які докладно характеризують стан тваринництва на теренах Південної і частково Центральної України в роки окупації. Проходив цей з'їзд під головуванням радника воєнної адміністрації Рейхкомісаріату України Граманна. Головну увагу було приділено надходженню в Миколаївську генеральну округу з Німеччини та Голландії чистокровних, півкровних і холоднокровних (важких) жеребців, бугаїв, баранів, кабанів. Ці тварини повинні були стати основою тваринництва. У проекті також намічалось ще надходження зі Швейцарії 500 симентальських бугаїв. Далі представник Миколаївської генеральної округи доповів, що завдяки такій поставці худоби найближчим часом з'явиться можливість постачати в інші частини Рейхкомісаріату племінних кабанів, також він висловив сподівання, що з Німеччини надійдуть барани, яких дуже потребує округа. Стосовно розведення коней, то тут, на думку доповідача, було досягнуто певних успіхів, а саме створено в Рейхкомісаріаті ферми, на яких утримується понад 10 000 одиниць молодняка. Із цієї кількості в Миколаївській окрузі 64 ферми, де перебувало 3130 лошат, здебільшого породи орловський бігун. Доповідач також висловив сподівання, що найближчим часом для розведення з Німеччини будуть привезені оберландські жеребці, які найкраще підходили для наявного племінного матеріалу.

Стосовно розведення бичків, то їх чисельність у Рейхкомісаріаті – близько 40 000, із них 84 ферми, на яких утримувалося 11 608 одиниць молодняка, розташовувалися в Миколаївській генеральній окрузі. До кінця вересня їх чисельність планували довести до 25 000. Окупаційна влада була переконана, що для південних українських територій найбільше придатна для розведення червона німецька порода.

Наступними роками намічалось на перспективу збільшення ролі кролівництва, бджільництва, а також для покращення вівчарської справи в краї було відкрито в с. Щebetівці вівчарську школу на 50 учнів [12, с. 3].

Не оминала своєю увагою окупаційна влада й садівництво. 1942 р. в Херсонському районі, у колонії № 29, було відкрито першу в Південній Україні овочеву школу за німецьким зразком, завдання якої полягало у вирощенні й постачанні якісних однорічних дичок в інші школи для селекції. 1943 р. овочева управа в Миколаївській генеральній окрузі запланувала закрити всі маленькі овочеві школи, замість них відкрити три великі. Ці школи мали завдання займатися ягідництвом, садівництвом, а саме селекцією добірних німецьких слив. У кожену школу планували набрати по 12–16 учнів, які впродовж трьох років проходять навчання в німецьких спеціалістів. Вік учнів повинен становити 14–16 років. До навчання також повинні залучатися українські фахівці-ботаніки. Учнів забезпечували гуртожитками. Через три роки навчання вони повинні скласти іспит на садового

помічника й отримати подальшу роботу в школах округи. Вік вступників не повинен перевищувати 20 років [15, с. 4].

На початку вересня 1942 р. окупаційна влада через шефа-агронома А. Фольмера оприлюднила ситуацію, яка склалася в сільському господарстві округи, у Баштанському, Білозерському, Снігурівському районах через відсутність сільськогосподарського реманенту землю обробляли вручну, через це озиму на цій території повністю втратили. Первомайський і Голованівський райони досягли середньої врожайності, а пізні культури тут дали досить гарні показники (соняшник і просо – 10–12 ц, кукурудза – 18 ц, картопля 50–60 ц із га).

Загалом у подальшому планували засіяти під озими 815 т га, що в Миколаївській генеральній округі становило 25 % орної площі. 70 % площі на початок осені 1942 р. по районах підготували. Для посівної кампанії державні господарства забезпечували посівним матеріалом, який надходив із північних районів Рейхкомісаріату. Виробництво сільськогосподарської зброї налагодили на місцевих луб'яних заводах у Новому Бузі, Вознесенську, Снігурівці. З Німеччини для потреб сільського господарства округи надіслали 3000 культиваторів, 4000 плугів, 500 тракторів, 1400 косарок, 120 000 ручних кіс, 60 молотарок та 12 вагонів різних штучних добрив та 600 т курного вугілля для ремонту сільськогосподарського інвентарю в місцевих кузнях. Німецька влада також дала дозвіл на відкриття 13 сільськогосподарських технікумів із дво- трирічним навчанням техніків й агрономів із середньою освітою. На майбутнє відкладалося відкриття інституту в Херсоні [14, с. 3].

У Миколаєві 3 вересня 1942 р. відбулася нарада всіх сортовипробувальних господарств і станцій під проводом німецьких сільськогосподарських керівників та референтів. До головних питань належало питання реорганізації дослідної справи та впровадження нових методів обробки ґрунту, догляду за рослинами. Особливу увагу приділяли новим культурам – олійним, тютюну та бавовні. Під час наради діяла виставка сільськогосподарських культур Миколаївщини. Але найбільшу зацікавленість присутніх викликали експонати п. Кухаревського – представника Херсонської овочеводослідної станції. Він ознайомив присутніх із власноруч виведеними новими сортами помідорів – гумберт, II К та штамбовим. Ці сорти були цінними для консервування, транспортування, а головне – їх урожайність становила 492 ц з га. Другим питанням наради постала підготовка бавовників у Херсоні та створення там курсів із 60 німецьких і місцевих фахівців [6, с. 3].

З кінця 1942 р. в окупаційній періодичі розпочалася хвиля опису «щасливого» життя селян у нових громадських господарствах Миколаївської генеральної округи, проведення ними свят «День врожаю», зокрема громадського господарства № 11 в с. Казанці Ново-Бузького району, державного господарства «Сагайдак» Устинівського району, зерно-тваринницькому господарстві «Лоцкіно» та ін.

З 1 листопада 1942 р., відповідно до попередніх рішень окупаційної влади, у Херсоні було відкрито вищу школу агрономів, термін навчання в якій становив три роки. На перший курс запрошували тих учнів, які закінчили десятирічну школу або сільськогосподарський технікум. На II та III курси запрошували тих студентів, кому війна завадила закінчити навчання. Студентів, як запевняла влада, забезпечували безкоштовним харчуванням, гуртожитком і навчанням. Про бідність та умови в цьому навчальному закладі свідчить той факт, що студенти повинні мати із собою, крім предметів першої потреби, ще й ковдру, два простирадла, подушку, напірник для матраца, дві тарілки, склянку, ложку та харчів на три дні [10, с. 4].

Ще плани окупаційної влади збігалися з поширенням на території Миколаївської округи 1943 р. тютюнових культур. Задля цього в грудні 1942 р. відбулася сесія під головуванням керівника відділу виробництва при генеральному комісаріаті в Миколаєві капітана Еффлянда. На сесії були присутніми 50 керівників сільського господарства Миколаївської округи й Таврії. Серед основних прийнятих рішень – це виділення 10 000 га для розвитку тютюнництва в округі [4, с. 4].

У середині липня 1943 р. розпочалися нові жнива на полях Миколаївської генеральної округи, на високі результати цих жнив сподівалася Німеччина, якій продукти харчування з України були конче потрібні. У тих господарствах, де врожаї не задовольняли окупантів, розпочиналися пошуки саботажників, до яких могла потрапити будь-яка людина [3, с. 4].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Окупаційна влада з 1941 р. постійно контролювала й намагалася вплинути на розвиток сільськогосподарських відносин у Миколаївській генеральній округі. Інтерес окупантів полягав у тому, щоб із найменшими вкладеннями за затратами отримати якомога більше продуктів харчування і для цивільного населення в самій Німеччині, і для

армії, яка воює. Ця тема вимагає подальшого дослідження, а саме розвиток сільськогосподарських відносин в інших українських регіонах в роки окупації.

Джерела та література

1. Від геодезичної контори // Укр. думка. – 1942. – № 3. – 10 січ. – С. 4.
2. Відновлення с/г статистики // Укр. думка. – 1942. – № 51. – 27 черв. – С. 4.
3. Відозва до мешканців Николаєвської округи // Укр. думка. – 1943. – № 56. – 24 лип. – С. 4.
4. Ділова сесія в справі тютюництва в Херсоні // Укр. думка. – 1942. – № 97. – 5 груд. – С. 4.
5. Маніфест німецького військового командування // Укр. голос. – 1941. – № 1. – 22 верес. – С. 1.
6. Нарada по сортовипробуванню с/г рослин при Николаєвському відділі Генералкомісаріату // Укр. думка. – 1942. – № 71. – 5 верес. – С. 3.
7. Новий земельний лад для областей колишнього Советського Союзу // Укр. думка. – 1942. – № 19. – 11 берез. – С. 1.
8. Обласна нарада працівників сільського господарства // Укр. думка. – 1941. – № 11. – 29 жовт. – С. 3.
9. Оголошення // Укр. думка. – 1941. – № 11. – 29 жовт. – С. 4.
10. Оголошення! Відкриття школи агрономів // Укр. думка. – 1942. – № 87. – 31 жовт. – С. 4.
11. Оподаткування с/г на справедливих основах // Укр. думка. – 1943. – № 38. – 13 трав. – С. 2.
12. Перший з'їзд тваринників Рейхкомісаріату України у Кіровограді // Укр. думка. – 1942. – № 67. – 22 серп. – С. 3.
13. Питання колективного господарства // Укр. голос. – 1941. – № 3. – 30 верес. – С. 3.
14. Підвищимо врожайність хлібів // Укр. думка. – 1942. – № 70. – 2 верес. – С. 3.
15. Управа овочів в Николаєвській Генеральній округі колись і тепер // Укр. думка. – 1942. – № 69. – 29 серп. – С. 4.

Вишневицкий Сергей. Сельскохозяйственные отношения в Николаевском генеральном округе в годы немецко-румынской оккупации Южной Украины (1941–1944 гг.). Стаття посвящена аналізу становлення і розвитку сільськогосподарських відносин в Генеральному округу Николаєв в роки німецької окупації Южної України (1941–1944 гг.). Рассмотрены мероприятия оккупационных властей, осуществленных в этом направлении, к которым относим I съезд животноводов Рейхкомиссариата Украина, который прошел в г. Кировограде, совещания сортоиспытательных хозяйств и станций. Уделено внимание учебным заведениям сельскохозяйственного направления, действовавших в годы оккупации, а именно школам садоводства, техникумам и Херсонской высшей школе агрономов. Оценено состояние сельского хозяйства Николаевского генерального округа. Проанализированы основные направления животноводства и сельскохозяйственные культуры, преимущество в выращивании которых оказывала оккупационная власть.

Ключевые слова: Генеральная округа, хозяйство, оккупация, урожай, общественное хозяйство, колхоз.

Vyshnevsky Sergiy. Agricultural Relations in the Mykolayiv General County During the German-Romanian Occupation of South Ukraine (1941–1944). This article focuses on the analysis of the formation and development of agricultural relations in the General District of Nikolaiv, during the German occupation of South Ukraine (1941–1944). The article analyzes measures of the occupation authorities carried out in this area, which include Congress of livestock breeders of Reichcommissariat of Ukraine, that took place in Kirovohrad, meetings of farms and stations. Special attention is paid to educational institutions of agricultural character, that acted during the occupation, such as gardening schools, colleges and Kherson high school agronomists. Agriculture of Nikolaev general region is studied. The basic directions of livestock and crops growing that the occupation authorities gave the preference are analyzed.

Key words: General vicinity, economy, occupation, harvest, publicsector, farm.

Стаття надійшла до редколегії
20.05.2014 р.

УДК 94(477.82)«1944/1953»:374(091)

Микола Фазан

Відбудова шкіл у Волинській області в післявоєнні роки (1944–1953 рр.)